

BİRİNCİ BÖLÜM

Balkanlar ve Büyük Güçler

19. yüzyılda Fransız Devrimi'nin milliyetçilik ilkesinin Avrupa'daki yayılmasından etkilenen coğrafyalardan birisi de Balkanlar olmuştur. Avusturya topraklarının Fransız ordusunun kontrolüne geçmesi, başta Adriyatik kıyılarındaki Dalmaçya bölgesi olmak üzere, Akdeniz ve Ege'de Fransız egemenliğinin yayılmış olmasının etkisi ile milliyetçi fikirlerin Balkanlar'a ulaştığı ve bölgede yaşayan toplumları etkilediği görülmektedir. Bölgede başlayan bir dizi isyan hareketi kısa süre içinde uluslararası krize dönüşmüş ve Batılı güçlerin ve özellikle de Rusya'nın müdahalesi ile Osmanlı aleyhine bir çözüme kavuşturulmuştur. Kemal Karpat, Balkan ulus-devlet modellerinin ortaya çıkışında Büyük Güçlerin rolüne haklı olarak dikkat çekmektedir.¹ Yine M. Mazower, "...Milliyetçiliğin zaferi, en azından bir yere kadar, Osmanlı hâkimiyetine isyan eden Balkan halklarının eseridir. Ama elbette Avrupa'nın Büyük Güçleri Balkan halklarına yardım etmeseydi muhtemelen bu isyanlar pek bir sonuç vermeyecekti..."² diyerek Büyük Güçlerin etkisini teyit etmektedir.

İşin ilginç bu sürecin işleyiş biçimi 19. yüzyıla özgü bir durum değildir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Birinci Dünya Savaşı bitiminde savaşın galipleri Balkanlar'da dağılan Avusturya-Macaristan topraklarında daha sonra

1 Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Yayınları, 1. baskı, Ankara, 2004, s. 8.

2 Mark Mazower, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 124.

Yugoslavya adını alacak olan Üçlü Krallığı (Sırp-Hırvat-Sloven) ve Çekoslovakya gibi devletleri kurarken, Soğuk Savaş olarak tanımlanan sürecin bittiği 1990'lar sonrasında Yugoslavya Federasyonu kanlı bir iç savaş süreci sonrasında parçalanmış, federasyonu oluşturan cumhuriyetler ayrı ulus-devletler olarak ortaya çıkmıştır. Çekoslovakya ise bir referandum ile Çek ve Slovak devletleri olarak ayrı birer ulus-devlete dönüşmüşlerdir. Yine 2006 yılında gerçekleşen referandum ile Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılışı AB vizyonu çerçevesinde gerçekleşirken, 2008 yılında Kosova'nın bağımsızlığı ABD ve AB'nin doğrudan etkisinin bir sonucudur. Kosova ile Sırbistan arasında süregelen krizin yanı sıra, ABD ve AB öncülüğünde 1995'te Dayton Anlaşması ile Boşnak, Hırvat ve Sırları bir arada tutmayı öngören bir federasyon ile yeni bir yapıya kavuşturulan Bosna-Hersek ve 2001 Ohri süreci ile istikrara kavuşturulmak istenen Makedonya gibi ülkelerdeki sorunlar nedeniyle Balkanlar'da henüz ulus-devletlerin sınırları konusunda sağlam bir istikrarın kurulduğunu söylemek kolay değildir.

Bu açıdan Balkanlar yeni gelişmelere açık olup, ABD, Rusya ve AB'nin rekabet alanı olma özelliğini sürdürmektedir. Balkanlar'da ulus-devletlerin geleceği konusunda Büyük Güçlerin bu rekabetinin rolü önemini korumaya devam etmektedir. Bu durum sadece Balkanlar'a özgü olmayıp, başta Orta-doğu olmak üzere tüm dünyayı etkileyen bir süreçtir. Suriye ve Irak'ta yaşanan son olaylar ve bunun Türkiye başta olmak üzere bölge ülkeleri üzerinde yarattığı etkiler bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Ancak bu devletlerin ortaya çıkışını sadece Büyük Güçlere atfetmek uygun mudur? Batı merkezci bir yaklaşım Balkanlar'daki gelişmeleri açıklamaya yeterli midir? Antik çağdan itibaren önemli bir yerleşim yeri olmuş olan bölgede tarihin farklı dönemlerinde egemenlik kurmuş olan toplulukların siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik birikimlerini ve tecrübelerini yok saymak mümkün müdür?

Balkan ulus-devletlerinin kuruluş sürecinde Büyük Güçlerin desteği yadsınamaz olsa da, Balkanlar'da milli kimlik bilincinin gelişmesini sadece Batı'nın ihtiras ve emellerine, tasavvurlarına bağlamanın mümkün olmadığı açıktır. Balkanlar'da milli kimlik oluşumu sürecinde Yunan ve Arnavutların antik çağa ve Slavların Ortaçağ devletlerine yapılan atıfların tarihsel kökleri A. Smith'in etno-sembolcü tezini destekler niteliktedir.³

3 Antony Smith, *Ulusların Etnik Kökenleri*, Dost Yayınları, Ankara, 2003.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Balkan İttifakı'nın Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Diplomasisi

1 911 sonbaharında Trablusgarp Savaşı'nın yeni başladığı bir dönemde ve Osmanlı yönetiminde hükümet değişikliğinin yaşandığı bir süreçte Rusya'nın öncülüğünde Bulgaristan ile Sırbistan arasında başlayan ittifak görüşmeleri hem Balkanlar'ın hem Avrupa'nın hem de Osmanlı'nın kaderini etkileyecek önemli gelişmelerin başlangıcı olmuştur.

Osmanlı kamuoyunun Trablusgarp Savaşı'na odaklandığı ve yeni hükümetin hem iç hem de dış sorunlarla baş etmek durumunda olduğu kaotik ortamda Balkan devletleri arasında başlayan görüşmeler gizlilik içinde yürütülürken Osmanlı hükümeti ve diplomasisi Balkanlar'daki durumdan tamamen bihaber şekilde Bulgaristan ve Yunanistan başta olmak üzere Balkan devletleri ile çeşitli mukavelenameler imzalamak ve onlarla uzlaşmak arayışı içindeydi. Çünkü Said Paşa Hükümeti mevcut savaş koşulları içinde yeni dış sorunların çıkmasını engellemek ve Balkanlar gibi tehlike arz edebilecek bölgelerden herhangi bir tehdit oluşumuna fırsat vermek istemiyordu. Ancak sonraki süreçte gelişmeler umulduğu gibi gitmedi.

BALKAN İTTİFAKI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI (1911-1912)

Balkan ittifakı fikrinin kökenleri eski olmakla gerçek anlamda hayat bulduğu dönem 1912 ilkbaharıdır. Bu ittifakın gerçekleşmesinde Rusya'nın ciddi bir katkısı olduğu bilinmektedir.¹ Balkan devletlerinin kendi aralarındaki sorun-

1 E.C. Thaden, *Russia and The Balkan Alliance Of 1912*, The Pennsylvania State University Press, 1965.

ların üstesinden gelmek üzere birbirleri ile temasa geçmeye başlaması, Rusya'nın Balkanlar'da daha aktif bir politika izleme kararı ile çakışmıştı.²

1910 yılında yapılan girişimin de Bulgaristan'ın Sırp isteklerine karşı direnmesi nedeniyle başarıya ulaşamadığını belirten Karal, Ekim 1910'da Venizelos'un girişiminin de sonuç vermediğini ifade etmektedir.³ Bulgaristan'da 24 Mart 1911 tarihinde Başbakan ve Dışişleri Bakanı olan Geşof, ilk iş olarak Berlin Kongresi'nin yarattığı Makedonya ve Trakya sorunlarını ele almış ve Ayastefanos Bulgaristanı'nı yeniden kurmak için harekete geçmiştir.⁴

Bu arada 1911 yılı yazından itibaren Balkan devletlerinin askerî hazırlıklar yaptıklarına dair raporlar gelmeye başlamıştı. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı Malisör isyanı sırasında asilerin Karadağ sınırlarına geçmesi ve Karadağ'ın bunları himaye etmesi nedeniyle Osmanlı ile ciddi bir gerilime girmiş ve iki ülke arasında savaş ihtimali belirmişti. Daha 1911 yılı Ocak ayında Karadağ Kralı Nikola Çetine'deki Sırp büyükelçisine "Balkanlar'da gelişmesi beklenen olaylara karşı ortak ilerleme" için anlaşma önermişti. Haziran 1911 tarihinde Bulgarlara yanaştı.⁵

11 Temmuz 1911 tarihli Karadağ Hükümeti'nin askerî hazırlıklar yaptığı, Kolaşin-i Bala'da cephane ve top yığıldığı haber alındığından durumun araştırılmasının Hariciye Nezareti'nden istendiğine dair belge Osmanlı Devleti'nin Malisör sorunu ile uğraştığı bir dönemde Karadağ'ın bu fırsattan yararlanmaya çalıştığını göstermektedir. Hariciye Nezareti'ne yazılan belge şöyledir:

Karadağ Hükümeti'nin istihzarat-ı fevkaladede bulunduğu ve Kolaşin-i Bala'da bir hayli cephane ile bir mikdar top ve topların isti'mali için birçok asker mevcut olup topçuların Rus askeri olduğu Kosova Vilayeti'nin iş'arına atfen Dahiliye Nezaret-i Celilesi'nden ba-tezkire bildirmekle seri'an tahkiyat-ı lazıme icrasıyla neticesinin inbasına himmet.⁶

Araya Avusturya ve Rusya'nın girmesi ile tansiyon düşürülmüş ancak sorun tam anlamıyla çözüme kavuşturulamamıştır.

1911 yılı yazının sonlarında Belgrad ile Sofya ve Atina ile Sofya arasında ittifak konusunda ciddi görüşmeler başlamıştı.⁷ E. C. Helmreich'e göre,

2 Hall, *a.g.e.*, s. 14.

3 Karal, *a.g.e.*, s. 291-292.

4 I. E. Gueshoff, *The Balkan League*, Londra, 1915, s. 1.

5 Hall, *a.g.e.*, s. 17.

6 *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I*, s. 35 (A.MKT. MHM, 736/22).

7 Thaden, *a.g.e.*, s. 38.

Bulgarların Sırplarla ittifak yapma kararı 1911 Eylül'ün ilk haftalarında yani Trablusgarp Savaşı olmadan önce kararlaştırılmıştı.⁸ Anderson konu ile ilgili olarak, "1909 yılının Nisan ayından beri, Sırp hükümeti dönem dönem bir tür ittifak için Bulgaristan'a öneriler getiriyordu. Makedonya sorununun iki ülke arasında derin bir uçurum oluşturmalarına karşın, 1911 Ekim'inde ciddi müzakerelere başlanacaktı."⁹

Eylül ayı başında ise Bulgaristan'ın savaş hazırlıkları yaptığına dair raporlar İstanbul'a bildirilmekteydi. Bulgaristan'ın Osmanlı sınırına yakın köylere çok sayıda silah ve cephane yığmakta olduğunu Selanik Valiliği'nden haber verildiğine dair belgede:

Bulgaristan Hükümeti tarafından hududa karib külliyele esliha ve cephane ile sair ecza-yı nariye sevk ve idhal edildiği ve bugünlerde Kumanova, Koçana, Osmaniye, Cuma-i Bala kasabalarına taarruz olunacağı Palanka ve Osmaniye kaymakamlarından istihbar ve iş'ar olunduğu gibi hükümet-i müşarunileyhanın hududlardaki faaliyeti diğer taraflardan alınan haberlerle de te'eyyüd etmekte bulunduğu Siroz Mutasarrıflığı'nın iş'arına atfen Selanik Vilayeti'nden telgrafla bildirildiği Dahiliye Nezaret-i Celilesi'nden ba-tezkire izbar kılınmakla cihet-i askeriyece tedabir-i ihtiyatiyenin ittiha-zında istilzam-ı müsara'at ve dikkat edilmesi hususuna himmet.¹⁰

Stavrianos'a göre, İsvolski Büyük Güçlerin de onayıyla Boğazları açtırmak için uğraşırken, Çarıkof Türkiye'nin artık Balkan ittifakına katılacağını düşünüyordu. Belgrad ve Sofya'da bulunan panislavist Rus elçileri Nicholas Hartvig ve A.V. Nekliudof ise Türkiye'nin içinde bulunmadığı bir Balkan ittifakı oluşturmak için uğraşıyorlardı.¹¹ Gerçekten de Sofya'daki Rus elçisi Nekliudof Trablusgarp Savaşı başlar başlamaz hükümetine gönderdiği 2 Ekim 1911 tarihli telgrafta başlayan savaşın yaratabileceği olumsuzlukları dikkate alarak ve kendisinin telkinleriyle Bulgaristan hükümetinin Sırbistan ile görüşmeye karar verdiğini bildirmektedir.¹² Sırp ve Bulgar hükümetleri

8 E. Cristian Helmreich, *The Diplomacy of Balkan Wars 1912-1913*, Cambridge, Harvard University Press, Londra, 1938, s. 47.

9 Anderson, *a.g.e.*, s. 303.

10 *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I*, s. 37 (BEO, 4081/306064)

11 Stavrianos, *a.g.e.*, s. 160; Sazanof da anılarında "Balkan halklarını yakınlaştırma amacını taşıyan her girişim Rus diplomasisinin destek ve sempatisini elde edecekti. Mevcut durumda, Belgrad ve Sofya temsilcilerimiz, Bulgaristan ile yaklaşma konusundaki Sırp girişimine, ihtiyat sınırları içinde katkıda bulunma talimatını aldılar," şeklinde bir değerlendirmede bulunarak bu ittifakın arkasında Rus diplomasisinin misyonunu teyit etmektedir. Sazanof, *a.g.e.*, s. 63.

12 Bayur, *a.g.e.*, s. 199.

arasında bir ittifak ile sonuçlanacak görüşmeler 3 Ekim 1911 tarihinde Sofya'da başlamıştır.¹³ Bulgar-Sırp görüşmelerinde genel olarak şu maddeler kabul edilmiştir:

- 1) 1904 yılında Sırbistan ile Bulgaristan arasında yapılan antlaşma yeni antlaşmanın temelini oluşturacaktır.
- 2) Eğer Makedonya için özerklik sağlanamıyorsa Makedonya bölünmelidir.
- 3) Antlaşma; Avusturya-Macaristan ya da Türkiye Balkanlar'da herhangi bir yeri işgal etmeye kalkarsa veya Sırbistan ile Bulgaristan'ın çıkarlarına ters düşecek şekilde davranması gibi durumlara karşı koruyucu olmalıdır ve Türk sorunu da çözümlenmelidir.
- 4) Antlaşma Karadağ'ın da katılımını sağlamalı.
- 5) Rusya'nın onayı ile antlaşma sonuçlanmalıdır.¹⁴

Balkan İttifakı için özellikle Bulgar-Sırp anlaşmasının mimarı olan önce Dışişleri Bakanı sonra da başbakanlık yapan Ivan Gešov (1849-1924).

Bayur'a göre, Rusya bu tarihlerde bir taraftan Osmanlı Hükümeti'ne boğazlar konusunda bazı taleplerini ileterek bir anlamda baskı kurmaya çalışırken, diğer taraftan da Balkanlar'da oluşacak Slav ittifakını hem Osmanlı hem de Habsburg imparatorluklarına karşı bir koz olarak kullanmak istemektedir. Ayrıca Bulgaristan o zamana kadar sürdürdüğü Makedonya'nın bütünlüğünün korunması –fırsat bulduğunda ise bu bütünü ilhak etme– politikasından vazgeçerek, Osmanlı'nın girmiş olduğu savaşın (Trablusgarp) yarattığı fırsattan yararlanarak Makedonya'yı Sırplarla paylaşmayı kabul etmiştir. Sırbistan ise Avusturya'nın Selanik'e doğru inmesinden, en azından Yenipazar sancağını ele geçirmesinden veya kendi egemenliğinde büyük bir Arnavutluk kurarak Sırbistan'ı kuşatmasından endişe ederek Bulgaristan ile anlaşmak istemektedir.¹⁵

¹³ Bayur, *a.g.e.*, s. 201.

¹⁴ Stavrianos, *a.g.e.*, s. 161-162.

¹⁵ Bayur, *a.g.e.*, s. 200.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Döneminde Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi

Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti kurmadan önce Ayan Meclisi başkanı olarak Padişah V. Mehmed Reşad ile yaptığı görüşmede, “memleketin başına gelen felaketlerin sebebi, fırkacılığın son derece ileri götürülmüş olmasından neşet etmektedir. Sadrazam olacak bitaraf siyasi tecrübe sahibi bir kimse olmalıdır” diyerek iktidara tarafsız birinin getirilmesini istemiş, benzer yöndeki görüşü Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey de ifade etmiştir.¹ Bu görüşmeler sonrasında yeni hükümeti kurma görevi Gazi Ahmet Muhtar Paşa’ya verilmiştir.²

Gazi Ahmet Muhtar kamuoyuna da yansıyan iç ve dış gelişmelerdeki olumsuzluklardan haberdar olarak görevi kabul etti ve 21 Temmuz’da kurulan yeni hükümet kamuoyunda “Büyük Kabine” olarak adlandırılmıştır.³ Bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni Kâmil Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa gibi daha önce sadrazamlık yapmış isimlerin yeni sadrazam ile birlikte aynı kabinde yer almasıydı.

21 Temmuz’da yeni hükümetin kurulması basında “buhranın sona ermesi” şeklinde değerlendirilmiştir. “Buhranın sebebi, bir kelime ile *şiddet politikası* idi. Artık bu memleket şiddet politikasına tahammül edemiyordu...”⁴

1 Uçarol, *a.g.e.*, s. 337.

2 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XI-XIV, İstanbul, 2013, s. 1818.

3 Karal, *a.g.e.*, s. 172.

4 Uçarol, *a.g.e.*, s. 342.

Yeni kabineye İttihad ve Terakki milletvekilleri Meclis-i Mebusan'da güvenoyu vermişler, ancak hükümette Kâmil Paşa'nın bulunmasından da rahatsız olmuşlardır.⁵ İngilizlere yakınlığı ile tanınan Kâmil Paşa'nın hükümette yer alması Alman basınının da dikkatini çekmiş ve "Yeni kabinenin ismen Muhtar Paşa, fakat fiilen Kâmil Paşa kabinesi olacağı" ifade edilmiştir.⁶ Uçarol ayrıca Osmanlı basınında Kâmil Paşa'nın hükümette görev almasının şöyle yorumlandığına işaret etmektedir: "Yeni Vükela Heyeti İngiltere politikasına temayülünü resmen imza etmiş oluyor."

İÇ VE DIŞ SİYASİ KONJONKTÜR

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti göreve başladığında Osmanlı halen Trablusgarp'ta İtalya ile savaş halindeydi. Balkanlar'da 1912 seçimlerinde İttihadçıların mebus seçilmelerini engellediği eski Arnavut mebuslarının katıldığı isyan hareketi devlet otoritesini ciddi anlamda zaafa uğratmış, ordu içindeki bazı Arnavut subayları 1908 Jön Türk Devrimi öncesinde Resneli Niyazi ve Enver Bey gibi askerleri ile dağa çıkarak Said Paşa hükümetinin politikalarına tepki göstermişlerdi. İstanbul'da Halâskâran-ı Zabitan hareketi gizli bir örgüt olarak faaliyet yürütmüş ve çeşitli talepler ile Said Paşa hükümetinin istifasına zemin hazırlamıştır. Yeni hükümet üzerinde de baskısını sürdürmeye devam etmiştir. Ordu içinde huzursuzluk artmış, 1908 kurası erlerin terhisi yönünde birliklerden ciddi talepler gelmeye başlamış, ordu içindeki siyasi bölünmeler birliklerin sevk ve idaresini sekteye uğratmış, subaylar arasındaki anlaşmazlık ve çekişmeler ordu disiplinine zarar verir hale gelmiştir. Parlamento'da, basında, sokakta yaşanan iktidar-muhalefet çekişmesi (İttihadçı-İtilafçı kavgaları) ortak amaç ve ideallerden uzak, bölünmüş bir toplum yaratmıştı. Yaklaşmakta olan felaketler zincirinin farkında olmayan ve farklı ideolojik akımların etkisi ile parçalanmış, adeta birbirine düşman hale gelmiş, yaşanan iç ve dış gelişmelerden şaşkına dönmüş adeta dumura uğramış şekilde savrulan Osmanlı toplumu karşısında başta Bulgaristan olmak üzere Balkanlı müttefikler kendi kamuoylarını ulus-devlet modelinin ideolojisi olan milliyetçilik ile mobilize hale getirmiş, Osmanlı/Müslüman hâkimiyeti altında yaşayan soydaşlarını/dindaşlarını "kurtarmak" iddiası ve ideali ile ortak bir amaç etrafında birleştirmiştir. Sosyalist düşüncüyü savunan grupların mesafeli durmayı tercih ettikleri bu savaş politikası geniş halk yığınlarınca kabul görerek çeşitli mitingler ile desteklenmiş,

⁵ Çavdar, *a.g.e.*, s. 242.

⁶ Uçarol, *a.g.e.*, s. 350.

bu anlamda Balkan hükümetleri arkalarında ciddi bir halk desteği ile savaş hazırlıklarını tamamlama noktasına gelmişlerdir.

Yeni hükümet göreve başlarken iç ve dış gelişmelerin pek de iç açıcı olmadığını farkındaydı. Mevcut gelişmeler hakkında basına yansıyan bilgiler ve önceki hükümetin resmî açıklamaları çerçevesindeki malumata vakıf olan yeni hükümet işin içine girince durumun vahametini daha net şekilde görme imkânı bulmuştur.

Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi hatıralarında yeni hükümetin hangi şartlarda kurulduğunu şöyle özetlemektedir: “İstifa etmiş kabinenin düşme nedenlerini ve ülkenin iç ve dış durumunu anlamak üzere yapılan toplantıya Trablusgarp ve Rumeli’deki ayaklanma ile ilgili son durumu öğrenmek üzere Daire-i Askeriye’den Erkân-ı Harp Reis Vekili Hadi Paşa’yla Trablusgarp’a asker sevkinde görevli bir kurmay subay çağrılarak yaptıkları açıklamaların dinlendiğini ve Üçüncü Ordu ile yapılan yazışmaları içeren evrakın okunduğunu ve burada verilen bilgiler doğrultusunda Mahmut Şevket Paşa ve Said Paşaların art arda istifalarının gerçek nedeninin ortaya çıktığını ve orada bulunanların hayretler içinde kaldıklarını”⁷ dile getiren Cemaleddin Efendi, Trablusgarp Savaşı’nın aylık maliyetinin 180 bin ile 200 bin liraya ulaşmış olması, Üçüncü Ordu Kumandanı İsmail Fazıl Paşa’nın Rumeli’deki ayaklanmayı bastırmaya çalışmasına rağmen bazı taburların Arnavutlara katılması, bazılarının da silah kullanmaktan çekinmesi ve bu dağınık asker ile genel bir harekâta girişilmesinin artık mümkün olmadığını anlaşılmış olması nedeniyle ayaklanmanın bastırılması için Bâbîâlî’ce siyasi bir çözüm yoluna gidilmesinden başka çare kalmadığını bildirdiğini belirtmektedir.

Hadi Paşa’nın ayrıca Çanakkale Boğazı’nı ve Akdeniz sahillerini korumak için buralara asker yerleştirildiğini ve Anadolu’da silah altına alınacak tek kişi kalmadığını belirttiğinin altını çizen Cemaleddin Efendi, “...zeki ve uyanık bir kimse olan Said Paşa, anlaşılan durumun kötü bir sonuca gittiğini, Trablusgarp savaşını sürdürmekle o İslâm bölgesinin kurtarılmasına imkân olmadığını, tam tersine Rumeli ile Akdeniz’deki adalarımızı da alıp götürülece-

Abdülhamid döneminin önemli şeyhülislâmı, onsekiz yıl görev yaptıktan sonra İttihad ve Terakki hükümetiyle anlaşamayıp, istifa eden Seyhülislâm Cemaleddin Efendi (1848-1919).

7 Ş. Cemaleddin Efendi, *a.g.e.*, s. 74.

ğini görmüştü. Ayrıca, bu hükümetle, devlet gemisini düşmüş olduğu tehlikeli girdaptan çekip kurtaracak gücü makamında ve kendinde görememişti.”

Cemaleddin Efendi devamında, “...Askerî güçle bastırılmayan Arnavutluk ayaklanmasının sürmesi; Bulgarlar, Sırlar ve Karadağlıların devletin savaş içinde bulunması ve içte karışıklıklar yaşamasından yararlanarak Makedonya’yı elimizden almak istemeleri gibi olaylar, Mahmut Şevket Paşa’nın, yakın zamanda Rumeli’de büyük bir kargaşanın yaşanacağını hissetmesiyle istifasına neden olduğu”nu belirtmektedir.

Bu sırada politikadaki karışıklık halinin etkisi ile dış gelişmeler de sağlıklı analiz edilemiyordu. Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, Türkleri Avrupa’dan atma düşüncesinin Panslavistler tarafından hayata geçirilmek üzere aktif bir diplomasi sürecine başladıklarını ve işbirliği imkânının Balkanlar’da sağlandığını belirtmekte ve “Bu maksadı gerçekleştirmek için girişimlere başlandığını bütün dünyada yalnız biz görmüyorduk. Siyasi düşmanlıklar ve şahsi garazlar gözlerimizi o derece boyamıştı...”⁸

Balkanlar’da Arnavut isyanı ve ordu içindeki Halâskâran hareketi Bulgaristan’da heyecan yaratmış ve Temmuz ayında bazı Bulgar ileri gelenleri ve Bulgar ordusunda “fırsat bu fırsattır, Türklere karşı yürüyelim” yolunda düşünce ve istekler doğmuş, ancak Rusya’nın telkini ile Bulgar hükümeti savaş kararı için beklemeye devam etmiştir.⁹ Bayur, Rusya’nın Osmanlı Devleti’ni tek başına ve yardımcısız bırakma ve savaşın başka yerlere sıçramasını önlemek için gerekli diplomatik girişimlerin henüz tamamlanmaması nedeniyle Bulgaristan’a beklemesi yönünde telkinde bulunduğunu belirtmektedir.

Rus Dışişleri Bakanı Sazanof anılarında konuya ilişkin “Balkan devletleri kendisiyle eski hesaplarını görmek için Türkiye’nin iç ve dış güçlüklerinden yararlanarak yeni ittifaklarının meyvelerini toplamakta acele ediyorlardı. Kararsız sabırsızlıkları, o dönemde henüz bir Balkan çatışmasını Avrupa savaşına dönüştürebilecek her türlü karışıklıktan kaçınmak isteyen İtilaf ve İttifak devletlerinin eşzamanlı çabalarıyla sınırlandırılabilirdi ancak”¹⁰ şeklinde değerlendirme yapmaktadır.

Mahmut Muhtar Paşa da Balkan Savaşı öncesindeki Osmanlı Devleti’nin durumunu şöyle değerlendirmektedir: “*Dış siyaset açısından tam bir yalnızlık içindeydik*, İtilaf devletleri nazarında unutulmuş ve müttefik devletler tarafından terk edilmiş olduğumuzdan Balkan İttifakının hazırladığı tehli-

8 Ş. Ahmed Hilmi, *Muhalefetin İflası*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, s. 47.

9 Bayur, *a.g.e.*, s. 286-287.

10 Sazonov, *a.g.e.*, s. 69.

keli durumdan kendimizi kurtarabilmemiz imkânsızdı.”¹¹ Gerçekten de İtilaf devletlerinin Rusya aracılığı ve öncülüğü ile kurdurdukları Balkan ittifakı savaş hazırlıkları yaparken, 1912 yaz aylarında İstanbul’a Marshal’ın yerine gelen Alman Büyükelçisi Wangenheim, yeni hükümetin kurulması sonrasında Harbiye Nazırı olan Nazım Paşa’nın Alman karşıtı olduğunu (Fransızlara yakın, Kâmil Paşa da keza İngilizlere), Osmanlı ordusundaki Alman subaylara kötü davrandığını, Trablusgarp Savaşı’nda Almanya’nın Osmanlılara karşı yanlış davranmakla suçladığını belirtmektedir.¹²

İşte Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti bu zor koşullar altında görev ve başlamıştır. Hükümetin birinci önceliği ülke içindeki karışıklığa son vermek ve sürmekte olan Trablusgarp Savaşı’nı Osmanlı Devleti’nin itibarını koruyacak şekilde bitirmektir. Bu amaçla Sofya orta elçiliğinden İstanbul’a çağırılmış olan Nabi Bey ve Budapeşte eski başkonsolosu Rumbeyoğlu Fahrettin Bey’i görevlendirmiş, 3 Ağustos tarihinden itibaren Uşi’de müzakerelere başlamışlardır.¹³

Bu sırada Rusya Balkan ittifakının öncüsü olarak Balkanlar’da dizginleri eline almış, 1908 Ekim krizi sırasında ve sonrasında Avusturya-Macaristan ve Almanya tarafından zor duruma düşürülmüş olmasının rövanşını almak için Balkanlı müttefikleri aracılığı ile Germen devletlerine (özellikle de Avusturya’ya) karşı Balkan yarımadasında hâkimiyet kurma, böylece Selenik’e ve Ege’ye inme hayalleri kuran Habsburg İmparatorluğu’na set çekme, böylece İstanbul ve boğazlar ile Germen devletleri arasında Slav-Yunan güçleri yerleştirerek Almanların Bağdat demiryolunu havada bırakma¹⁴ stratejisini hayata geçirmiş ve bu konuda müttefikleri olan İngiltere ve Fransa’yı bilgilendirmişti. Bir anlamda Germen devletlerini kuşatma ya da “demir bir çember içine alma”¹⁵ olarak tanımlanabilecek bu strateji İtilaf devletlerinin genel amaçlarına uygundu.

Her ne kadar Almanya ve Avusturya-Macaristan ile üçlü ittifakın içinde yer alsa da Rusya ile yaptığı gizli 24 Ekim 1909 Racconigi Antlaşması¹⁶

¹¹ Mahmut Muhtar, *Maziye Bir Nazar*, Osmanlıcadan çeviren: Nurcan Fidan, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999, s. 72.

¹² Kutlu, *a.g.e.*, s. 318.

¹³ Childs, *a.g.e.*, s. 187.

¹⁴ Bayur, *a.g.e.*, s. 307-308.

¹⁵ Waylet-Jackh, *a.g.e.*, s. 266.

¹⁶ Childs, *a.g.e.*, s. 9. Antlaşma ile Balkanlar’da statükonun korunması konusunda iki ülkenin işbirliği yapacağı, ancak bu statüko bir ayaklanma ile bozulursa Balkanlar’da milliyetler prensibini savunacakları, bölgeyi olası yayılmacı güçlere karşı koruyacakları belirtilmekteydi ki bu son madde Avusturya’ya yönelikti.

çerçevesinde İtalya İtilaf devletleri ile de temas halindeydi. Trablusgarp meselesini istediği şekilde çözüme kavuşturmak için Avrupa devletlerinin (hem İttifak hem de İtilaf grubu) desteğine ihtiyacı vardı. İtilaf devletleri İtalya'yı yanlarına çekebilmek için olumsuz bir tavır almaksızın gelişmeleri takip etmeye çalışırken, Almanya müttefiki İtalya ile ittifaka dahil etmek istediği Osmanlı arasında sıkışmış durumdadır.

İngiltere, Rusya'nın öncülüğünde gelişen Balkan ittifakına olumlu bakmakla birlikte Rusya'nın boğazlar üzerinde etkili olma ihtimalinden çekinmekteydi, ancak güçlü rakibi Almanya karşısında Rusya'ya ihtiyaç duymaktaydı. Trablusgarp'ta süren savaşın kendi sömürgelerindeki Müslümanlar üzerinde yarattığı olumsuzlukların farkında olan İngiltere, Makedonya işlerinde Osmanlı'yı sıkıştırıyor görünmekten kaçınıyordu. Üstelik yeni hükümetin içinde Kâmil Paşa'nın varlığı İngiltere'nin duraksamasına yol açmaktaydı.¹⁷

Fransa Rusya'nın girişimlerinin bir Avrupa savaşı başlatmasından endişe duymaktaydı ve Başbakan R. Poincaré'nin Ağustos 1912 başındaki Rusya seyahati sırasında bu yöndeki endişelerini Rus Dışişleri Bakanı Sazanof ile de paylaşmıştır. Balkan İttifakı'nın detaylarına Petersburg ziyareti sırasında vakıf olan Poincaré, bu ittifakın "savunma" amaçlı olmaktan çok "savaş anlaşması" olduğuna işaret etmektedir.¹⁸

Almanya ve Avusturya Balkan ittifakını geç öğrenmişlerdir, ancak ittifakın detayları hakkında aynı Osmanlı Devleti gibi yeterli bilgiye sahip değildirler. Rusya'nın bu ittifaktaki rolünü ve İngiltere ve Fransa'nın bu ittifaka yaklaşımlarını bilmedikleri anlaşılmaktadır. Avusturya, İtalya'nın Trablusgarp'taki meşguliyetinden faydalanarak Arnavutlar üzerindeki etkisini arttırmayı, Sırlara karşı Bulgarları kullanmayı amaçlamaktadır. Ancak Balkanlar'da inisiyatif almaya çalışması sadece bu konuda işi önceden bitirmiş olan Rusya'nın ve Balkanlı müttefiklerinin işini kolaylaştırmaya yaramış, ayrıca Osmanlı hükümetini de kuşkulandırmıştır.¹⁹

Balkan devletleri ise tüm hızları ile savaş hazırlıklarını tamamlamak ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere yoğun bir faaliyet içindeydi. Özellikle Belgrad ve Sofya'da halk Makedonya'da yaşanan gelişmeleri heyecan içinde takip etmekteydi. Bulgaristan'da büyük mitingler yapılıyor, hükümet ılımlılıkla suçlanıyor, Osmanlı'ya karşı savaş ilan etmeye zorlanıyordu.²⁰

¹⁷ Bayur, *a.g.e.*, s. 309.

¹⁸ Poincaré, *a.g.e.*, s. 108-110.

¹⁹ Bayur, *a.g.e.*, s. 311.

²⁰ Andonyan, *a.g.e.*, s. 189.